บทที่ 3

เทคโนโลยีการผลิต Gas sensor ชนิด SnO_2

เทคโนโลยีการผลิต Gas sensor ชนิด SnO_2 ได้เริ่มนำมาใช้ผลิตเป็นตัวตรวจสอบการรั่วของแก๊สในบ้านเป็นครั้งแรกในปี 1968 โดย Naoyoshi Taguchi ซึ่งใช้การอัดขึ้นรูป SnO_2 เป็นเม็ด ต่อมาได้มีการนำเทคนิคฟิล์มหนาและฟิล์มบางมาใช้ในการขึ้นรูป เพื่อช่วยเพิ่มสมบัติต่าง ๆ อาทิ ความไวของการตอบสนอง การตอบสนองแก๊สอย่างเฉพาะเจาะจง อย่างไรก็ตามนอกจากการพัฒนาเทคนิคขึ้นรูปแล้วยังได้มีการศึกษาและวิจัยการใช้สารโด๊ปเพื่อทำหน้าที่เป็นสารเชิงปฏิกิริยาและอื่น ๆ ทำให้เพิ่มความสามารถในการตรวจวัดของ Gas sensor ให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

3.1 กระบวนการขึ้นรูปแบบเซรามิกสดั้งเดิม (Typical Ceramic fabrication process)

การขึ้นรูปของเซรามิกโดยกระบวนการแบบเซรามิกดั้งเดิมคือการ การอัดขึ้นรูปจากผง ซึ่งยังมีการใช้ในการผลิตตัวตรวจสอบที่ใช้ในเชิงการค้า อาทิ TGS เป็นต้น สำหรับการขึ้นรูปตัวตรวจสอบแก๊สด้วยกระบวนการนี้จะสามารถปรับปรุงสมบัติด้านความเสถียรในการใช้งาน (Long - term stability) ได้โดยการควบคุมบรรยากาศของแก๊ส และอุณหภูมิในการเผา นอกจากนี้ต้องเพิ่มเวลาในการเผาให้นานเพียงพอ ซึ่งอาจเป็นหนึ่งสัปดาห์หรือมากกว่า

โดยทั่วไปลักษณะรูปร่างและโครงสร้างทางเคมีของชิ้นงาน ที่ได้จากการขึ้นรูปด้วยวิธีการนี้จะมีความซับซ้อน แต่จะมีสมบัติที่ไวต่อการตรวจวัดแก๊ส ซึ่งเป็นผลจากการที่มีเกรนขนาดเล็ก ทั้งยังมีความเสถียร เนื่องจากกระบวนการบ่มระยะยาว (Long ageing) ในช่วงของการเผา

3.2 กระบวนการขึ้นรูปฟิล์มหนา (Thick film fabrication process)

เทคโนโลยีการขึ้นรูปฟิล์มหนา นิยมใช้กันทั่วไปในการผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ อาทิ วงจรผสม หุ่นยนต์ รวมทั้งตัวตรวจสอบแก๊ส เนื่องจากเป็นเทคนิคที่มีต้นทุนต่ำ และสามารถที่จะผลิตได้ครั้งละมาก ๆ นอกจากข้อดีดังกล่าวแล้วการใช้เทคนิคฟิล์มหนายังสะดวกต่อการปรับปรุงสมบัติของตัวตรวจสอบแก๊ส อาทิ การใช้สารโด๊ป เพื่อเพิ่มความไวต่อการตอบสนอง การเลือกตอบสนองต่อแก๊สแต่ละชนิดอย่างเฉพาะ เพิ่มอายุการใช้งาน

สำหรับกระบวนการขึ้นรูปฟิล์มหนาจะประกอบด้วย การพิมพ์หมึกลงบนแผ่นรองวงจร แล้วนำไปอบและเผาที่อุณหภูมิสูง สำหรับส่วนผสมของหมึกที่ใช้จะประกอบด้วยวัสดุที่มีสมบัติทางไฟฟ้า

ต่าง ๆ อาทิ ตัวนำไฟฟ้า ตัวต้านทาน ดังแสดงในตารางที่ 3.1 สารยึดประสานและสารช่วยทำหรือพิมพ์แบบ นอกจากนี้อาจมีสารตัวเติมอื่น ๆ เพื่อช่วยปรับปรุงสมบัติต่อการเผาหรือเพิ่มพฤติกรรมการไหลตัว (Rheology) ของหมึกให้เหมาะสม

ตารางที่ 3.1 แสดงวัสดุที่ใช้เป็นหมึกประเภทต่าง ๆ

คุณสมบัติของหมึก	วัสดุเซรามิก/โลหะ
Conductor	Au, Ag/Pd, Pd/Au, Pt
Resistor	RuO_2, IrO_2
Insulator	Al_2O, ZrO_2, $(BaTiO_3)$

ในการขึ้นรูป SnO_2 เพื่อเป็นตัวตรวจสอบแก๊สรั่วด้วยเทคนิคฟิล์มหนาจะประกอบด้วยวัตถุดิบและขั้นตอนต่อไปนี้

3.2.1 วัตถุดิบ

3.2.1.1 ผง SnO_2 ผง SnO_2 ที่ใช้ในการเตรียมหมึกมีทั้งชนิดที่ใช้ในการค้าซึ่งมีความบริสุทธิ์สูง (99.99) หรือจากการเตรียมด้วยวิธีการต่อไปนี้

- ผง SnO_2 ที่ได้จากการกระบวนการออกซิเดชั่น ได้จากการนำดีบุก โลหะทำปฏิกิริยากับกรดไนตริก (HCl) หรือกรดกำมะถันร้อน (H_2SO_4) หลังนำตะกอนที่ได้ไปล้างและเผา บดจะได้ผง SnO_2

- ผง SnO_2 ที่ได้จากปฏิกิริยาไฮโดรไลซิสของเกลือทินคลอไรด์ ($SnCl_4$) วิธีการนี้นิยมใช้ในการศึกษาในห้องปฏิบัติการ โดยการใช้เกลือคลอไรด์ทำปฏิกิริยากับสารละลายแอมโมเนีย (NH_3) ซึ่งจะได้ตะกอนคือ สแตนนิคแอซิด (Stanic acid) หลังการกรองตะกอน นำไปล้างน้ำจนกระทั่งไม่มีคลอไรด์ หลังจากนั้นก็นำไปเผาและบดเช่นเดียวกับวิธีแรก สำหรับช่วงอุณหภูมิการเผาจะมีผลต่อพื้นผิวของผง SnO_2 ดังแสดงในรูปที่ 3.1 ซึ่งขนาดอนุภาคหรือพื้นที่ผิวเริ่มต้นของผง SnO_2 จะมีผลต่อความไวของการตรวจสอบ โดยผง SnO_2 ที่มีขนาดเล็กกว่าหรือพื้นที่ผิวมากกว่าจะให้การตอบสนองที่ดีกว่าผง SnO_2 ที่มีขนาดเล็กหรือพื้นที่ผิวน้อยกว่า ซึ่งผง SnO_2 ที่ใช้ในการเตรียมหมึกมักจะใช้ขนาดเล็กกว่า 1 ไมครอน

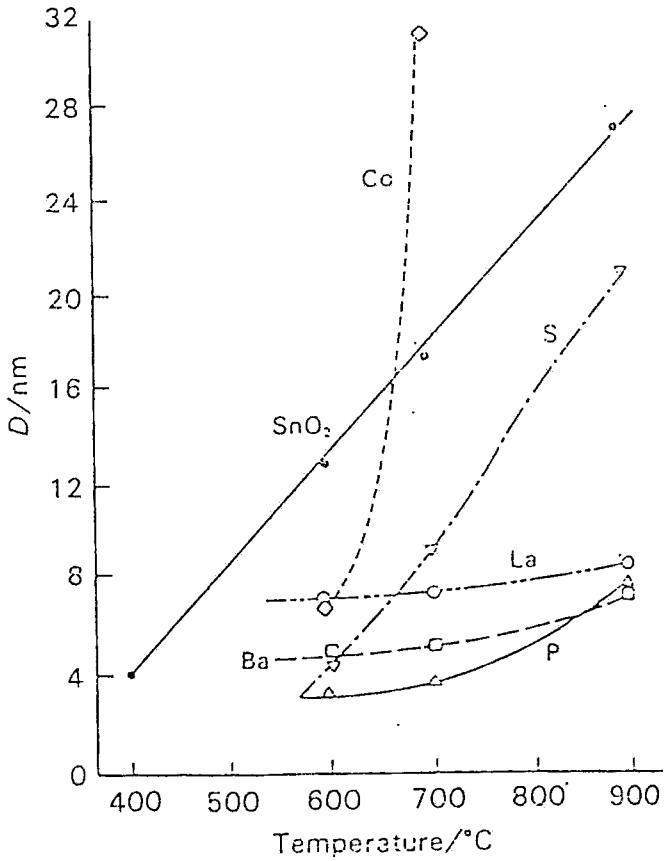

รูปที่ 3.1 แสดงผลการเผาต่อการเพิ่มขนาดผลึกของ SnO_2 ที่มีสารโด๊ปและไม่มีสารโด๊ป

3.2.1.2 สารยึดประสาน ทำหน้าที่ยึดฟิล์มหนากับแผ่นรองโดยปกตินิยมใช้แก้วหรือออกไซด์ที่เป็นผลึกอื่น ๆ นอกจากสารยึดประสานยังช่วยเพิ่มความแข็งให้กับฟิล์มหนา

3.2.1.3 สารช่วยทาหรือพิมพ์แบบ เป็นสารที่ช่วยให้หมึกของ SnO_2 มีความหนืดที่เหมาะสมต่อการทาหรือพิมพ์บนแผ่นรองวงจรจะประกอบด้วยสารพอลิเมอร์ อาทิ Ethycellulose ในตัวทำลาย Terpineol เป็นต้น

3.2.1.4 สารที่ช่วยปรับปรุงสมบัติของฟิล์ม SnO_2 หลังการเผา สารปรับปรุงสมบัติหลังการเผาทำหน้าที่ช่วยให้ SnO_2 เพิ่มปฏิกริยาในการตอบสนองต่อแก๊สชนิดต่าง ๆ ทั้งด้านความไวของการตรวจสอบ ความเฉพาะที่จะตอบสนองเฉพาะแก๊ส และความคงที่ เป็นต้น สำหรับสารปรับปรุงสมบัติมีทั้งที่ช่วยควบคุมการโตของเกรนให้อยู่ในช่วงที่เหมาะสม ซึ่งส่วนใหญ่เป็น ออกไซด์ของโลหะ อาทิ CaO_2 NiO_2 และสารปรับปรุงสมบัติซึ่งจะมีความสำคัญมากและนิยมใช้ทั้งในทางการค้าและการศึกษาวิจัยคือสารโด๊บสารโด๊บที่นิยมใช้ส่วนใหญ่จะเป็นโลหะมีค่า อาทิ Pd Pt Ag ซึ่งจะทำหน้าที่เร่งการเกิดปฏิกริยาของแก๊ส และเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางไฟฟ้าของผลึก SnO_2 ทำให้การตอบสนองต่อแก๊สต่าง ๆ มีประสิทธิภาพดีขึ้น สำหรับสารโด๊บแต่ละชนิดจะเพิ่มการเลือกตอบสนองต่อแก๊สแตกต่างกันดังแสดงในตารางที่ 3.2 ซึ่งในปัจจุบันตัวตรวจสอบแก๊สที่มีจำหน่ายในเชิงการค้า มักจะใช้ตรวจวัดเฉพาะแก๊สตามชนิด

ของสารโด๊ปที่เป็นส่วนผสม ดังนั้นจึงให้มีการพัฒนานำเอาหัวตรวจวัดแก๊สหลายชนิด ๆ มาประกอบอยู่ในเครื่องตรวจวัดแก๊สตัวเดียวกัน ทำให้เพิ่มความสามารถในการตรวจวัดแก๊สได้หลายชนิด ซึ่งจะเรียกกันว่า Combination gas detector

ในการผสมสารปรับปรุงสมบัตินั้นมีหลายวิธีด้วยกัน ได้แก่

- การตกตะกอนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมผง SnO_2 โดยอาจใช้สารโด๊ปที่อยู่ในรูปของเกลือต่าง ๆ อาทิ $PdCl_4$ ซึ่งมักนิยมใช้ในกรณีที่มีการเตรียมผงแบบไฮโดรไลซิส

- การบดผสมกับผง SnO_2 ในขั้นตอนการเตรียมหมึก การเคลือบบนผิวของชิ้นงานหลังการเผาหรืออบแห้งโดยการอบชุบ (Impregnation)

สำหรับปริมาณการใช้สารโด๊ปจะมีความแตกต่างกันขึ้นกับชนิดของสารโด๊ป อาทิ Pd ในช่วง 1-2% จะให้การตอบสนองต่อ H_2 ในอากาศดีที่สุด (รูปที่ 3.2)

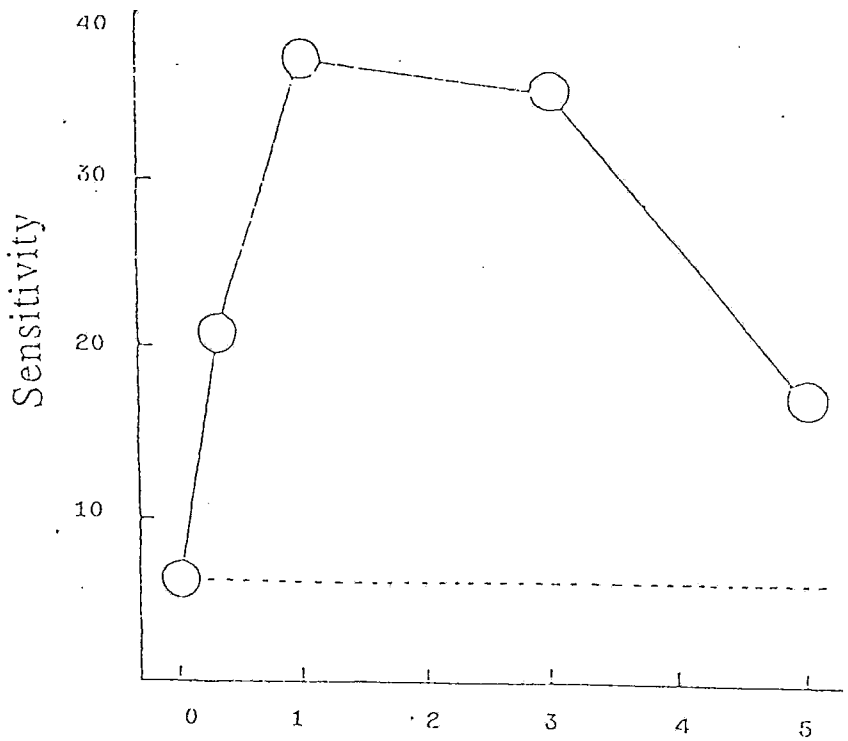

รูปที่ 3.2 ผลของความเข้มข้นของสารโด๊ปต่อการตอบสนองของแก๊ส

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ห้องสมุด

ตารางที่ 3.2 สารโด๊ปที่ตอบสนองต่อแก๊สชนิดต่าง ๆ

ชนิดสารโด๊ป	แก๊สที่ตรวจวัด
-	H_2
Sb_2O_3, Au	H_2, H_2S
Sb, Pt	H_2
-	H_2, NO, H_2S
-	NO_x
Pd-Au	NO_x, C_2H_5OH, C_3H_6
-	ethyl ether, halothane
-	C_2H_5OH, H_2NH_3, CO
-	NO_2
-	H_2S
-	CO
Pd, PdO	CO
Pd, Pt	H_2, CO
Pt	C_3H_8, CO, H_2,CH_4
Pd, Pt, Au, Ni, W, Fe	CH_4, H_2
Pd	hydrocarbons, H_2Cl_2
Pd	CH_2, Cl_2, $CHCl_3$, CCl_4
-	AsH_3
Pd	CO, C_2H_3OH
-	C_2H_3OH, CO, C_3H_8
Cd	NO_x, NO_2,CO, H_2, C_4, H_{10}
Cd	CH_4
In	NO
-	H_2, n-C_4H_{10}, C_2H_5OH
Sb	CO
Pt	H_2
Pt	H_2S
Bi_2O_3	H_2
Co	CO

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุด
วันที่ - 5 ส.ค. 2545
เลขทะเบียน 126553
เลขเรียกหนังสือ

3.2.2 การเตรียมหมึกและฟิล์มหนาของ SnO_2

ในการเตรียมหมึกนั้นจะประกอบด้วยผง SnO_2 ปริมาณ 70-90% สารยึดประสาน SiO_2 หรือ Al_2O_3 5-10% บดผสมในสารอินทรีย์ อาทิ Cellulose ซึ่งทำละลายสารอินทรีย์ Terpineol นำส่วนผสมที่ได้บดด้วยเครื่องบดผสมแบบ roll ball ทดสอบความหนืดให้สารผสมสามารถที่จะเกาะติดบนแผ่นรองซึ่งเป็น Al_2O_3 หรือวัสดุอย่างอื่น ๆ ที่เป็นฉนวนจากนั้นนำหมึกไปทำ Screen printing หรือชุบ (Dipping) บนแผ่นรองซึ่งได้เคลือบสารที่ทำหน้าที่เป็นขั้วไฟฟ้าแล้วหลังจากนั้นปล่อยชิ้นงานให้แห้งในอากาศ ในขั้นตอนการผสมนี้บางครั้งได้ใส่สารปรับปรุงสมบัติที่กล่าวถึงแล้วผสมด้วย

สำหรับบนแผ่นรองวงจรนอกจากประกอบด้วยหมึก SnO_2 แล้ว อีกด้านหนึ่งของแผ่นรองจะมีตัวต้านทาน อาทิ ขดลวดที่เป็นโลหะผสมระหว่าง Pd-lr หรือหมึกตัวต้านทานเพื่อทำหน้าที่ให้ความร้อนแก่ฟิล์มหนาของ SnO_2 ในขั้นตอนของการเกิดปฏิกิริยาตอบสนองต่อแก๊ส

3.2.3 การเผา

สำหรับชิ้นงานหลังอบแห้งแล้ว จะนำไปเผาซึ่งช่วงอุณหภูมิการเผาและเวลาที่ใช้ จะมีผลต่อสมบัติของฟิล์มหลังการเผา จากข้อมูลที่ศึกษาผลของการเผาชิ้นงาน SnO_2 ซึ่งใช้ผง SnO_2 เริ่มต้น คือ เบตาทินออกไซด์ พบว่าการเผาที่อุณหภูมิ 600 องศาเซลเซียส ทั้งในชิ้นงานที่มีการโด๊ปและไม่มีการโด๊ปสารจะมีความไวในการตอบสนองต่อแก๊ส CO_2 ได้ดีกว่าเมื่อเผาที่อุณหภูมิ 900 องศาเซลเซียส ดังแสดงในรูปที่ 3.3 ทั้งนี้เป็นเพราะการเผาที่ 600 องศาเซลเซียส เกรนจะมีขนาดเล็กกว่า โดยเกรนขนาดเล็กจะมีความไวต่อการตรวจจับแก๊สมากกว่าเกรนขนาดใหญ่ ซึ่งอธิบายโดยใช้ทฤษฎีแบบจำลองของเกรน อย่างไรก็ตามสำหรับอุณหภูมิในการเผาที่ใช้กันทั่วไปจะอยู่ในช่วง 500-1000 องศาเซลเซียส

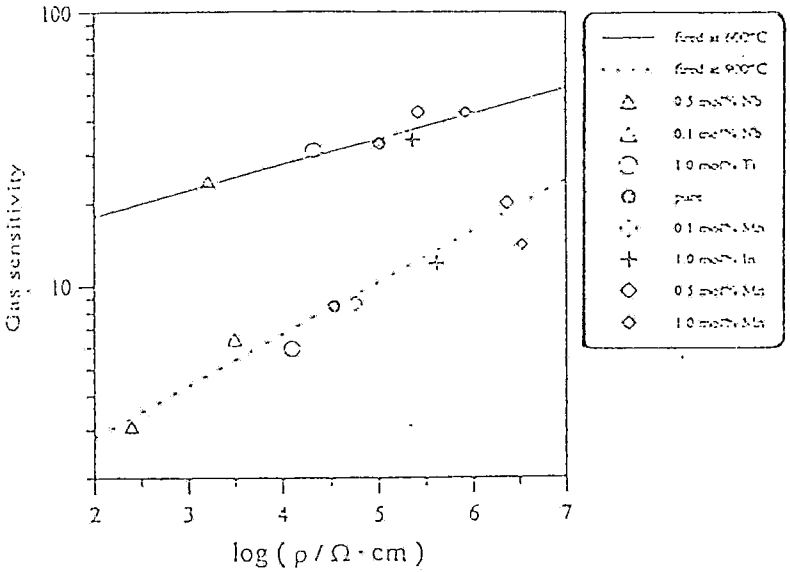

รูปที่ 3.3 แสดงอุณหภูมิการเผากับการตอบสนองต่อแก๊ส

สำหรับชิ้นงานหลังการเผาในบางกรณีจะมีการชุบสารโด๊ปและเคลือบสารนำไฟฟ้าซึ่งใช้เป็นขั้วไฟฟ้าเพื่อช่วยเร่งปฏิกิริยาการตอบสนอง ซึ่งขั้วไฟฟ้าที่เคลือบบนผิวของ SnO_2 จะมีความแข็งแรงกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับสารนำไฟฟ้าที่เคลือบบนผิวแผ่นรอง

3.3 กระบวนการขึ้นรูปฟิล์มบาง (Thin film fabrication process)

เทคโนโลยีการขึ้นรูปตัวตรวจสอบแก๊สแบบฟิล์มบาง ซึ่งใช้กระบวนการระเหิดในสุญญากาศหรือการฉาบสารของ SnO_2 ลงบนแผ่นรองวงจร อาทิ Al Si ได้นำมาใช้ในการผลิตตัวตรวจสอบแก๊สซึ่งสามารถผลิตตัวตรวจสอบที่มีขนาดเล็ก และมีความน่าเชื่อถือสูงเหมาะที่จะนำไปกับการตรวจสอบที่ควมคุมด้วยระบบ Microprocesser การขึ้นรูปเริ่มจากการทำความสะอาดแผ่นรอง โดยแผ่นรองวงจรที่ใช้กับการขึ้นรูปแบบฟิล์มจะมีความเรียบมากกว่าแผ่นรองวงจรที่ใช้ขึ้นรูปแบบฟิล์มหนา แล้วเคลือบด้วยสารยึดติด (Adhesion layer) อาทิ Titanium หรือ Cromium ด้วยเทคนิค Screen printing หลังจากนั้นจะ

เตรียมขั้วไฟฟ้า (Electrode) โดยเคลือบทับสารยึดติดด้วยสารของโลหะมีค่า เช่น Au Pt เป็นต้น ด้วยเทคนิคการฉาบ (Sputtering) สำหรับตัวให้ความร้อน (Heating element) และตัววัดอุณหภูมิ (Temperature sensor) เตรียมด้วยวิธีการ " Lift - off" การเตรียมขั้วไฟฟ้านั้นนอกจากวธีการที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในขณะนี้ได้มีการนำเทคนิคทางเคมีไฟฟ้า และการกัดด้วยอิออนมาใช้ด้วยเช่นกัน

ในขั้นตอนการเตรียมฟิล์มบางของ SnO_2 บนแผ่นรองวงจรที่เตรียมขั้วไฟฟ้าแล้วสามารถเตรียมโดยใช้กระบวนการระเหิดโดยความร้อนหรือใช้ลำอิเล็กตรอนกับวิธีฉาบด้วย Sputtering โดยมี SnO_2 หรือโลหะดีบุกเป็นเป้าในบรรยากาศออกซิเจน ในการเตรียมฟิล์มบางของ SnO_2 ในแต่ละวิธีผลต่อความหนาที่แตกต่างกัน ดังแสดงในตารางที่ 3.3

ตารางที่ 3.3 แสดงความหนาของฟิล์มบาง SnO_2 ที่เตรียมด้วยวิธีการต่างๆ

Basic material	Technology of deposition	Film's thickness
	PVD : Physical Vapor Deposition	
	RF magnetron sputtering	400nm
		50-300nm
		10-100nm
		600nm
		1μm
		100nm
		100-1500nm
		100-1600nm
		500nm
		10-1500nm
		300nm
SnO_2	Ion beam sputtering	1-1700nm
	Sputtering (not precised)	150nm
		100nm
		10-100nm
	EVAPORATION	
	- evaporation (not precised)	200-300nm
		300nm
		400nm
	- electron-beam evaporation	50-300nm
		100,200nm
		9nm
	- UHV evaporation	-
	SPRAY TECHNIQUE	500nm
		20-100nm
	MOD (Metallic-Organic Deposition)	100-200nm

สำหรับวิธีที่ใช้ในการเตรียมฟิล์มบางข้างต้น ยังใช้ในการโด๊ปวัสดุบนพื้นผิวของ SnO_2ด้วย เพื่อช่วยเพิ่มสมบัติของตัวตรวจสอบในการตอบสนองต่อแก๊สต่าง ๆ ขั้นตอนของการโด๊ปจะเกิดขึ้นหลังจาก เตรียมฟิล์มของ SnO_2 สารโด๊ปที่นิยมใช้ในการโด๊ปและวิธีการโด๊ปได้แสดงในตารางที่ 3.4 นอกจากนี้ได้มี การใช้เทคนิคการอบที่อุณหภูมิสูง (300-700 องศาเซลเซียส) หรือที่เรียกว่า " Rheotoasial Growth and Thermal Oxidation " เพื่อให้เกิดเกรนที่มีหลายผลึก (Polycrystalline) และช่วยเพิ่มพื้นที่ผิวของฟิล์ม ซึ่ง ทำให้ตัวตรวจสอบแก๊สมีความไวต่อการตอบสนองเพิ่มขึ้น และขั้นตอนนี้มักจะกระทำเป็นขั้นตอนสุดท้าย ของการเตรียมฟิล์มบาง ซึ่งรูปที่ 3.4 และ 3.5 เป็นตัวอย่างของกระบวนการเตรียมแบบฟิล์มบาง และตัว ตรวจสอบแก๊ส ที่ได้ในวิธีการฟิล์มบาง

ตารางที่ 3.4 วัสดุที่ใช้และวิธีการโด๊ปในฟิล์มบาง

Basic material	Doping material	Technology of doping
SnO_2	Sb_2O_3, Au	Sb_2O_3 sputtering (SnO_2+1%Sb_2O_3) Au sputtering
	Pt	spray technique
	Pt-Au (4/6)	flash evaporation
	Pd	electron-beam evaporation
	Pt, Pd	sputtering
	Pt	impregnation
	Pt, Pd, Au, Ni, V W,Fe	sputtering
	Pd	evaporation (SnO_2+Pd)
	Cd	evaporation
	In	evaporation, sputtering
	Pt	ion-beam sputtering
	Sb	-
	Pd	sputtering
ZnO	Al_2O_3,In_2O_3, Ga_2O_3	mixture in the targets
In_2O_3	CeO_2	impregnation
ZnO	Li	sputtering (ZnO+1mol%Li)

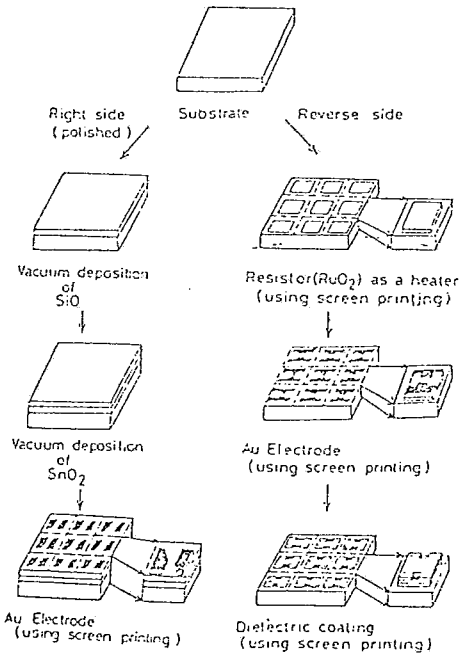

รูปที่ 3.4 กระบวนการเตรียมฟิล์มบาง

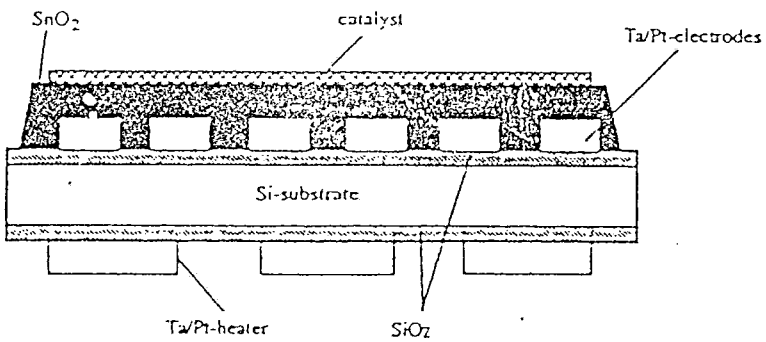

รูปที่ 3.5 ตัวอย่างของตัวตรวจสอบแก๊สซึ่งเตรียมด้วยเทคนิคฟิล์มบาง

สำหรับวิธีการขึ้นรูปตัวตรวจสอบแก๊ส การใช้สารโด๊ปและแก๊สที่ต้องการตรวจสอบ สามารถสรุปได้ดังรูปที่ 3.6

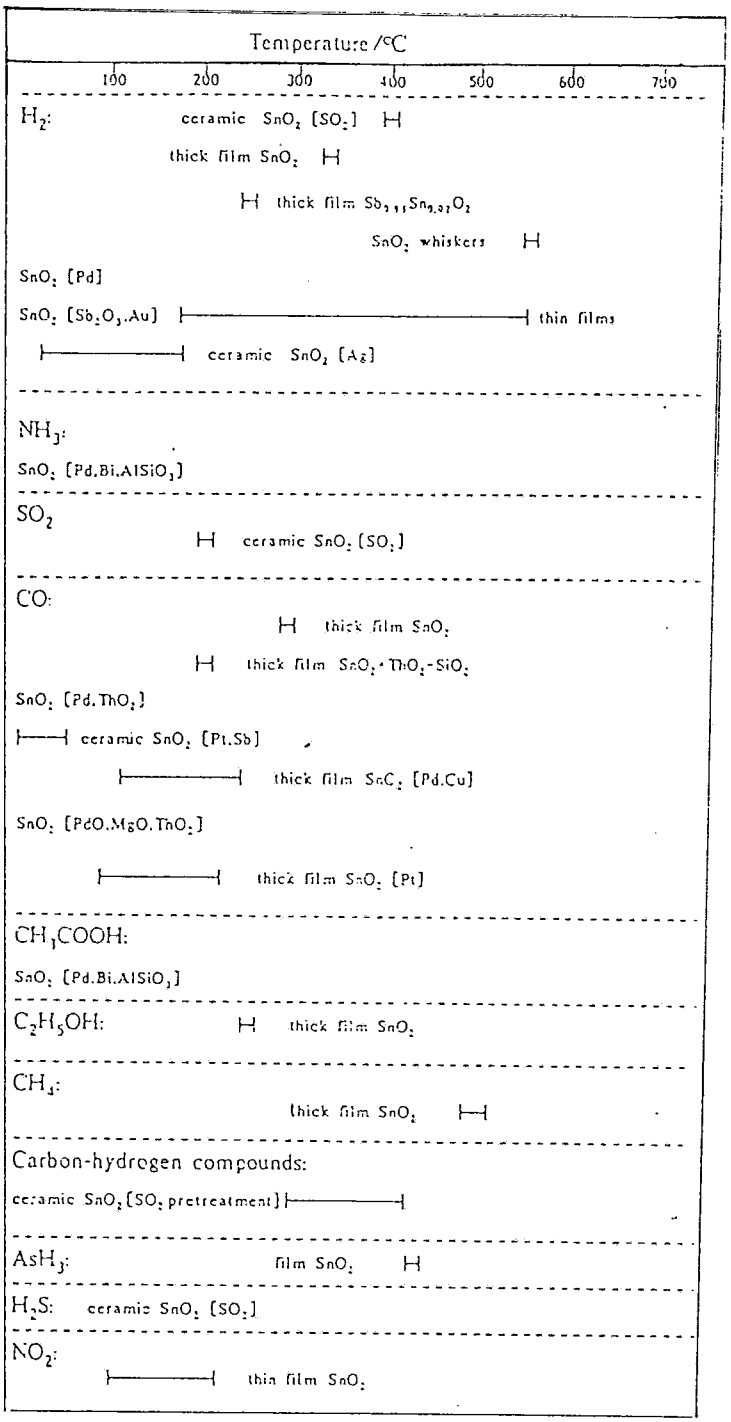

รูปที่ 3.6 การพัฒนาและวิจัยตัวตรวจสอบแก๊สโดยเทคนิคต่าง ๆ

สำหรับเทคนิคการขึ้นรูปตัวตรวจสอบแก๊สที่ยังคงนิยมและใช้กันอย่างแพร่หลายทั้งในเชิงการค้าและพานิช คือ การขึ้นรูปแบบฟิล์มหนา เพราะนอกจากมีข้อดีต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงมาแล้วในตอนต้น การถ่ายทอดเทคโนโลยีระดับห้องปฏิบัติการเป็นไปอย่างง่ายกว่าวิธีการอื่น ๆ และเครื่องมือที่ใช้ในการขึ้นรูปก็ราคาไม่แพง อาทิ Screen printer ทั้งยังสามารถผลิตซ้ำได้